

INFLYATSIYA VA UNING KELIB CHIQISH SABABLARI

Raxmatova Shaxnoza Rustamovna

IIV Navoiy akademik litseyi monitoring rahbari

Annotatsiya: Hozirgi zamon inflyatsiyasi nafaqat tovarlar va xizmatlarga bo'lgan baholarni muntazam o'sishi natijasida pulning sotib olish qobiliyatini pasayishi bilan bir qatorda ishlab chiqarish jarayonidagi nomutanosiblik, pul muomalasi, moliya hamda kredit sohasidagi salbiy omillar bilan tasniflanadi. Inflyatsiyaning yuzaga chiqishining asosiy sabablari bo'lib iqtisodiyot tarmoqlari, jamg'arma va iste'mol, talab va taklif, davlat daromadlari va xarajatlari, xo'jaliklarning pul massasi va unga bo'lgan talabi o'rtasidagi mutanosiblik hamda markaziy bankning kredit ekspansiyasi hisoblanadi. Ushbu ta'kidlab o'tgan omillar o'z mohiyatiga asosan inflyatsiyaga, uning darajasiga turlicha ta'sir etishi mumkin.

Kalit so'zlar: Inflyatsiya, daromad, xarajatlar, pul, mutanosiblik, byudjet.

Inflyatsiya - bu tovarlar va xizmatlar baholarining o'sishi natijasida muomaladagi pul massasining ko'payishi va shuning natijasida pulning qadrsizlanishidir. [4]

P. Graud va M. Polan tomonidan amalga oshirilgan va inflyatsiyaga bag'ishlangan jiddiy ilmiy tadqiqotlardan biri bo'lib, ushbu ilmiy ish 165 mamlakatni va 1969-1999 yillarni qamrab oladi. Mazkur tadqiqot mualliflari inflyatsiyaning miqdoriylik nazariyasi qoidalaridan biri bo'lgan - pullarning o'sish sur'ati va inflyatsiya darajasi o'rtasida to'g'ri mutanosiblik mavjud, degan qoida to'g'ri va statistik ma'lumotlarda tasdiqlanadi, degan xulosaga keldilar. Inflyatsiya sur'atlarining o'sishi bilan uning pullar taklifiga bog'liqligi yaqqolroq tarzda ko'zga tashlanib boradi. Inflyatsiyaning oqilona darajasiga ega bo'lgan mamlakatlarda korrelyatsiya koeffitsienti 0,24 ga teng bo'lgan bo'lsa, inflyatsiya darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda ushbu koeffitsient 1 ga yaqinlashdi. P. Graud va M. Polanlar tomonidan inflyatsiya darajasini uch qismga ajratgan holda – past, oqilona va yuqori darajalarga ajratgan holda, pullar taklifi va inflyatsiya sur'atlari o'rtasidagi bog'liqlikni, korrelyatsion tahlil natijalariga tayanilgan holda, asoslab berilganligi inflyatsiya va milliy valyutaning nominal almashuv kursi o'rtasidagi bog'liqlik masalasiga oydinlik kiritadi. [5] Inflyatsiyaning yuqori sur'atlarda o'sishi, odatda, Davlat byudjeti defitsitini moliyalashtirish bilan bog'liq. Byudjet siyosati va inflyatsiya o'rtasidagi bog'liqlik masalasi L. Katao va M. Terronza ning ilmiy ishida chuqur tadqiq qilingan. Mazkur tadqiqotning jiddiyligi shundaki, L. Katao va M. Terronza 107 mamlakat bo'yicha 1960 yildan 2001 yilgacha bo'lgan davrda inflyatsiya va byudjet defitsiti o'rtasidagi bog'liqlik masalasini tadqiq qilganlar va bu borada mavjud bo'lgan tendentsiyalarni baholash imkonini beradigan muhim xulosalarni shakllantirganlar. Ana shunday

xulosalardan biri, inflyatsiya darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda Davlat byudjeti defitsitining qisqarish sur'ati bilan inflyatsiya darajasi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud, degan xulosa hisoblanadi.[3] Ushbu xulosa aniq hisob-kitoblarga asoslangan: inflyatsiyaning o'rtacha yillik darajasi 50 foizga yaqin bo'lgan mamlakatlarda Davlat byudjeti defitsitining YalMdagi salmog'ini 1 foizli punktga qisqarishi inflyatsiyaning 8,75 foizli punktga pasayishiga olib keladi.

Xalqaro amaliyotda iqtisodchi olimlar inflyatsiyaning yuzaga chiqadigan omillar asosan ikki guruhga: ichki va tashqi omillarga ajratadilar. Biz ushbu omillarning mohiyatini yoritishga xarakat qilamiz.

1. Ichki omillarni mohiyatiga asosan pullik (monetar) va pulsiz omillarga ajratish mumkin. Pullik omillarga davlat moliyasining inqirozi, byudjetning taqchilligini mavjudligi, davlat qarzdorligini ortishi, pul emissiyasi, kredit dastaklarining aylanishini ko'payishi, pul aylanmasining tezligi va boshqalar kiradi. Pulsiz omillarga milliy iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi nomutanosiblik, tarmoqlar iqtisodiy rivojlanishdagi bir maromsiz daraja, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida monopoliyaning (oligopoliya) mavjudligi, narx shakllantirishdagi davlat monopoliyasi, markaziy bankning kredit ekspansiya va boshqa omillarni kiritish mumkin;[2]

2. Tashqi omillar o'z mohiyatiga asosan biron aniq davlat rivojlanishiga ta'sir etadigan dunyoda amalga oshayotgan jarayonlarni aks etadi. Ushbu omillarga dune mamlakatlarda yuzaga chiqadigan soha inqirozlari hisoblanadigan xom-ashyo, energetika, neft, valyuta inqirozlarni kiritish mumkin. Ushbu omillardan tashqari biron-bir davlatning boshqa davlatlarga nisbatan olib boradigan davlat miqiyosidagi valyuta siyosatini, yashirin holatda valyuta, oltinni eksportini amalga oshirilishini ham kiritish mumkin. Biz quyidagi chizmada inflyatsiyani yuzaga chiqish shakllarini tahlil etamiz. Ushbu chizma tahlilidan ko'rinib turibdiki, inflyatsiya asosan uch yo'nalishda yuzaga chiqadi. Birinchi yo'nalishda maxsulotlar, ishlar va ko'rsatiladigan xizmatlarga bo'lgan narxlarni asossiz ravishda o'sib ketishi tufayli pul qadrsizlana boshlaydi. Buning natijasida milliy valyutaning xarid qilish qobiliyati tushib ketadi. Ikkinchi yo'nalishda, xorijiy valyutalarga nisbatan milliy valyutaning kursi pasayib ketadi. Buning natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va mamlakat aholisi erkin muomaladagi xorijiy valyutalari (AQSh dollari, evro, shveytsariya franki va boshqalarni) jamg'ara boshlaydi. Uchinchi yo'nalishda oltinga bo'lgan milliy pul birligida ifodalangan narx ko'tarilib ketadi. Buning natijasida mamlakat aholisi o'rtasida oltinning to'planib qolishi, ya'ni tezavratsiya amalga oshadi.[1]

Xulosa:

Xalqaro amaliyotda inflyatsiyaning narxlarini o'sishi, ya'ni pullarning miqdori o'sishi jixatidan asosan uch shaklini ajratiladi: Sokin (polzuchaya, umerennaya) inflyatsiya. Ushbu inflyatsiya iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda mavjud bo'lib, ushbu holatda mahsulotlar, bajariladigan ishlar va ko'rsatiladigan xizmatlarga bo'lgan

narx-navolar yiliga o'rtacha 3% dan 10% gacha oshishi mumkin. Bu mamlakatlarda muomaladagi pul massasi saqlanib turadi va milliy pul birligining xarid qilish qobiliyati saqlanib turadi. Inflyatsiya yuzaga chiqish shakllari: Mahsulotlar va xizmatlarga narxni o'sishi natijasida pulning qadrsizlanishi. Milliy pul birligining xarid qilish qobiliyatini pasayishi. Milliy pul birligining xorijiy valyutaga nisbatan kursini tushishi. Aholi va xo'jalik sub'ektlarida xorijiy valyutaning jamg'arilishi. Oltin va xorijiy valyutaning milliy valyutadagi narxini ko'tarilishi. Mamlakat aholisida oltinning to'planishi (tezavratsiya).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov D.Q., Ishmukhammadov A.E., Jumaev Q.X., Jumaev Z.A. Makroiqtisodiyot. Darslik.- T.: TDIU, 2004, 240 b. [1]
2. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник. М.: Дело и Сервис, 2001. [2]
3. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика: Торговая политика. Инфляция и безработица. Социальная политика. СПб.: ЗАО «Питер», 2005. [3]
4. Гайгер А., Линвуд Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика. Пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1996. [4]
5. www.ziyounet.uz [5]